

PARİS KONFERANSI'NDAN SEVR'E TÜRKİYE'NİN PAYLAŞILMASI MESELESİ

SUAT AKGÜL

GİRİŞ

I. Dünya Savaşı boyunca Müttefik ülkeler, birçok vesile ile Türkiye'ye veya merkezî güçlere ait bölgenin ilhaki yönünde herhangi bir istekleri bulunmadığını, amaçlarının bir yayılmadan çok Türk ve Almanların kötü yönetimindeki (!) halkların özgürlüğü olduğunu bildirdiler. A.B.D.'lerinin savaşa girmesi bu düşünceye daha da önem kazandırdı¹. A.B.D.'leri Başkanı W.Wilson 8 Ocak 1918 yılında "Ondört Madde"sini ortaya attığında, savaş sonrası oluşacak dünyada nüfuz bölgeleri elde ederek önemli bir güç haline gelmek istiyordu.

Özellikle Wilson'un 12. maddesi Türkiye açısından da büyük bir öneme sahipti. Bu madde şöyleydi, "Türkler'e ait olan kesimden Osmanlı Devleti'nin hâkimiyet haklarından emin olarak istifadesi temin edilmeli fakat Osmanlı hâkimiyeti altında olan diğer halkların da hayatlarından emin olarak bağımsız bir usul dairesinde ilerlemeleri teminat altına alınmalı ve Çanakkale bütün milletlerin ticaret gemilerine devletlerin garantisi altında açık bulunmalıdır."

Dünya savaşı sonuçlandığında üç önemli olayı da beraberinde getirdi. Bunlardan birincisi Amerika'daki gelişmiş endüstri ile aynı ayardaki İngilizler'in kurduğu petrol endüstrisinin geniş hesaplar içinde olmaları. İkincisi Amerika'nın kendi kaynaklarını kullanmayıp dış kaynaklara yönelmesi ve bunun sonucunda da Avrupa'daki güçleri uyandırması. Üçüncü olarak; savaş sonrasında Ortadoğu'da yeni politikalar oluştu. Böylece Güdümlü Sistemler ve Batılı güçlerin bu bölgede kullandıkları çeşitli oyunların gelişmesine ve çoğalmasına sebep oldu².

Ortadoğu ve Türkiye konusu büyük anlaşmazlıklara yol açan sorunlarda çok önemli bir yer tutmaktaydı.

¹ H.W.V. Temperley., A History Of the Peace Conference Of Paris Vol, VI London 1924, s. 500.

² Stephen Hemsley Longriss, Oil the Middle East its Discovery and Development, Oxford University Press, London 1961, s. 34.

Barış konferansında Asya'da yeni kurulacak bir Türk Devleti ve ayrı ayrı ortaya çıkacak Ermeni, Kürt, Arap, Mezopotamya, Suriye ve Hicaz Devletleri problemi vardı. Barış Konferansı; bir taraftan Türkiye'yi, Fransa, İngiltere, Rusya ve İtalya arasında bölen gizli anlaşmalar, diğer taraftan da İngiliz'lerin Araplara verdiği taahhütler karşısında kaldı.

Rus İhtilâli, gizli anlaşmaların açıklanıp yayınlanması ve A.B.D.'lerinin savaşa katılması ile Avrupa ve Dünya politikasına yeni bir tavır geldi.

Bu yüzden de Konferansta Kuvvetler arasında bir anlaşmazlık ortaya çıktı³.

Paris Barış Konferansı Ocak 1919'da toplandığı zaman bütün kuvvetler (Rusya hariç) Türkiye'nin parçalanması gerektiğinde hemfikirler. Boğazlar uluslararası bir duruma getirilecek, Ermenistan, Suriye, Filistin ve Mezopotamya Osmanlı İmparatorluğu'ndan ayrılacaktı. Özellikle Fransa ve İngiltere arasında Anadolu'nun hangi bölgelerine sahip çıkılacağı konusunda çetin anlaşmazlıklar da çıktı⁴. Bu arada Lloyd George Türkiye'den koparılacak bu bölgelere bir yenisini daha ekledi. Bu da "Mezopotamya ve Ermenistan arasında kalan Kürdistan" idi⁵. Böylece İngilizlerce ortaya atılan Kürdistan'ın, Türkiye'den koparılması konusu diğer devletler tarafından hemencecik kabul gördü⁶.

I. TÜRKİYE'NİN PAYLAŞILMASI MESELESİ

Dünya savaşının başlamasıyla birlikte Osmanlı İmparatorluğu'nu hasta adam olarak niteleyip ölümüyle mirasını paylaşmayı bekleyen Avrupa büyük devletleri, bu projelerini karşılıklı anlaşmalarla uygulama sahasına koydu. Bu gizli anlaşmalarda sadece müslüman olmayan bölgelerin taksimi değil, Anadolu'nun da taksimi öngörülüyordu.

Mart 1915'de Fransa, İngiltere ve Rusya İstanbul Anlaşması ile boğazdan ticaret gemilerinin serbestçe geçmelerini sağlarken İstanbul'da serbest şehir olacaktı. Ayrıca birçok bölge Türk yönetiminden koparılacaktı. 26 Nisan 1915'de bu devletlere İtalya'da katılarak Londra anlaşması imza-

³ Harry Howard, The Partition of Turkey 1913-1923'den bir bölümü çeviren Müge Yılmaz: B.T.T.D. sayı: 35 ve 36 1970, s. 35.

⁴ a.g. çeviri, s. 36.

⁵ a.g.ç., s. 38.

⁶ Paul C. Helmreich, From Paris To Sevres, Columbus 1974, s. 26-27.

landı. Oniki ada ve Libya İtalya'ya vadediliyordu⁷. Mayıs 1916'da İngiltere, Rusya ve Fransa'nın katılımıyla Sykes-Picot anlaşması imzalandı. Anlaşmaya göre Türkiye'nin doğusu Rusya'ya, Suriye ve Adana Fransa'ya Güney Mezopotamya ve Bağdat İngiltere'ye verilecekti. İngiltere ve Fransa'nın güdümünde bir Arap konfederasyonu kurulacak, Kutsal yerler anlaşma devletlerinin kararıyla ayrı bir rejime sokulacaktı. Son olarak Nisan 1917'de İngiltere, Fransa ve İtalya arasında St.Jean de Maurienne Anlaşması imzalandı. Anlaşmayla İtalya'ya Güney Anadolu'da bir takım imtiyaz bölgeleri veriliyordu⁸.

A.B.D. Monroe Doktrini dolayısıyla kendi kıtasına çekilip kaldığından, Avrupa sorunlarıyla pek ilgilenme imkânını bulamamıştı. Bu paylaşma girişimlerinden hisse sahibi olamamışlardır. Ancak bu anlaşmalardan Wilson'un ve müşaviri Albay House'un haberleri vardı⁹. Rusya'nın Bolşevik ihtilâliyle bu anlaşmalar zincirinden kopması, İtalya'nın da özellikle İngilizler tarafından ileride kendilerine problem çıkarabileceği gerekçesiyle dışlanması, bu devletlerin yerine A.B.D.'ni ve Yunanistan'ı getirmiştir. Bu ittifak zinciri, savaş sonrası dünyanın oluşmasında tek etkin güç olacaktır. Önce Mondros Ateşkes Andlaşmasında sonra da Paris Barış Konferansında bu güçlerin yönlendirdiği görüşler ve ilkeler etkili olmuştur.

II. PARİS BARIŞ KONFERANSI'NDAN SEVR'E ERMENİSTAN ve KÜRDİSTAN MESELESİ

a. İngiliz Politikası

İngiltere ilk plânda Rusya ile Türkiye arasına bir set çekmek istiyordu. Bunun için de Ermenistan'ın bir manda yönetimiyle kontrol altında tutulmasını ve bu mandanın da A.B.D'ne verilmesini istiyordu¹⁰. Böylece İngiltere, Fransa, Rusya ve Türkiye'nin arasına A.B.D'nin bir tampon olarak konulması¹¹ İngilizler'in bölgeye nüfuz etmelerini daha da kolaylaştırabilecekti. Ayrıca İngiltere ekonomik sebeplerden dolayı Ermenistan'a yapamadığı yardımı Amerika kanalıyla gerçekleştirmiş olacaktı.

⁷ Yılmaz Altuğ, Türk Devrim Tarihi Dersleri, İstanbul 1980, s. 3-4.

⁸ Fahir Armaoğlu, 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi, Ankara 1987, s. 135-136.

⁹ Doğan Avcıoğlu, Milli Kurtuluş Tarihi 1838'den 1995'e, İstanbul, 1981, s. 302 ve Laurance Evans, Türkiyenin Paylaşılması, Çev; Tefik Alanay, İstanbul 1971, s. 28-29.

¹⁰ John de Novo, American Interests and Policies in the Middle East 1900-1939 İstanbul Minneopolis 1963, s. 118.

¹¹ Abdülhahat Akşin, Atatürk'ün Dış Politika İlkeleri ve Diplomasisi C.I. İstanbul 1966, s. 72.

İngiliz Başbakanı Lloyd George, Ermeniler'in "olağanüstü zekâ" ya sahip olduklarını ve 40 bin kişilik bir ordu kurarak kendilerini bizzat savunmaları gerektiğini, İngiltere'nin o zaman Ermeniler'e silah ve malzeme yardımı yapacağını belirtti. Böylece hem İngilizler hem de müttefikler bu ordunun yetiştirilmesini memnuniyetle üstlenirlerdi¹². Barış Konferansı boyunca İngiliz diplomatları Yunan ve Ermenilerin bütün iddialarını gönüllüce kabul ediyorlardı. Lloyd George Türkiye'den alınacak topraklara bir yenisini daha ekledi. Bu bölgenin Ermenistan'dan farklı bir özellik gösterdiğini fark edememişti. Ermenistan'ın burayı da içine alacağını sanıyordu. Sözü ettiği bu bölge Mezopotamya ve Ermenistan arasında kalan Kürdistan'dı. Sonuçta bütün güçlü devletler Türk devletinden; Ermenistan, Suriye, Mezopotamya, Kürdistan, Filistin ve Arabistan'ın tamamen ayrılması konusunda anlaşılardı¹³.

Kürtlerin mandaterliğini İngiltere üzerine almak istiyordu. Böylece İngiliz nüfuz alanı olan Mezopotamya ve İran'da yeni bir koz elde etmiş olacaktı. Rusya'ya karşı duvarın tamamlanması, Kürtler'in Türkler'e hatta Araplar'a ve İran'a karşı kullanılması mümkün olabilecekti¹⁴.

Türkiye'den alınacak toprakların listesine Kürdistan'ın da katılması İngilizlerin yeni politikalarının bir göstergesiydi. Hatta İngilizlerce 1918 yılında yaz aylarında İngilizlerin gözetiminde bağımsız bir Kürt devleti kurulması göz önüne alınmıştı. Böylece Türkiye'nin Ermenistan ve Mezopotamya arasındaki bölgeyi muhafaza etmesi önlenecekti. Dahası burası İngiltere ve Musul arasında bir supap teşkil ettiği gibi aynı zamanda petrol bölgeleri için de tampon bölge durumundaydı. İngiliz Sivil Komiseri Arnold Wilson 1919'un Ocak ayına kadar İngilizler'in rehberliği altında Lider rolündeki kabileler arasında bulunduğu "İngilizlerin yardımı ile bağımsız bir Güney Kürdistan Devleti kurmakla görevlendirildi. A.Wilson ise esas çözümün Kürdistan'ın otonom bir bölge olarak Mezopotamya ile birleşmesinde yattığını belirtti"¹⁵.

Paris Barış Konferansı'ndaki askerî temsilciler bir rapor hazırlayarak Konferans "Onlar"ına 5 Şubat 1919'da sundular. Rapor İngiliz birliklerinin Filistin ve Mezopotamya'yı işgal etmesini ve İtalya'nın Kafkas bölgesini ve Konya civarını işgaline izin verilmesini sağlıyordu. Suriye (Kilikya ve

¹² Ömer Kürkçüoğlu, Türk-İngiliz İlişkileri 1919-1926, Ankara 1978, s. 67.

¹³ Harry Howard, a.g.e., s.398 ve Paul Helmreich, a.g.e, s. 26-27.

¹⁴ Abdülhâh Akşin, a.g.e., s. 74.

¹⁵ Paul Helmreich, a.g.e., s. 27-28.

Filistin hariç) Adana, Halep, Humus, Şam demiryolu Fransız birliklerince işgal edilecekti. Eğer Ermenistan ve Kürdistan bölgelerinin işgali ihtiyacı ortaya çıkarsa ve Milletler Cemiyeti isterse Amerika bu bölgelere birliklerini gönderebilecekti. Ancak 1919 sonbaharına kadar bölgeleri paylaşma kararına varılamadı¹⁶. 12 Eylül 1919'da yapılan toplantıda L. George bağımsız bir Kürdistan kurulmasına Türkler'in izin vereceği taahhüdünde bulundu¹⁷.

San Remo'da hazırlanan tasarıda ise; yalnızca Trabzon ve Erzurum'la kalmayıp, denize de kıyısı olan bir Ermenistan kurulması isteği ağırlık kazandı¹⁸. Ermenistan'ın mandaterliği konusunda Amerika'nın isteksizliği İngilizler tarafından burukluk ve serzenişle karşılandı. A.B.D'nin Ermenistan konusunda takındığı tavır dokunaklı bir yorumla karşılık buldu¹⁹.

Ancak Wilson'un Amerika'ya dönmesi üzerine Konferanstaki etkisini tamamen güçlendiren İngiltere, bütün proje, plân ve çalışmalarını Sevr Andlaşmasına taşıdı ve orada kabul ettirdi. Sevr Andlaşmasında özerk bir Ermenistan ve Kürdistan'a yeşil ışık yakıldı.

Ermenistan konusunda Amerikan mandaterliği öngörülürken Amerika'ya da atlama taşı olabileceği bir yer verilecekti²⁰. Kürdistan'ı da denetimi altında tutan İngiltere bölgede en etkili güç haline geliyordu.

b. Amerikan Politikası ve Wilson Prensipleri'nin Etkisi

Wilson Prensipleri'nin 12. maddesinde, muhtariyetleri sağlanacağı vad edilen kavimlerin başında Ermeniler geliyordu. Wilson bu maddede bunu açıkça belirtmemekle beraber, Amerika'da Ermeniler lehine yapılan propagandalar ve onlara yapılan maddi yardımlar, hatta ileri gelen devlet adamlarının Ermeniler lehindeki çabaları, Ermenilerin muhtariyetleri sağlanacak kavimlerin başında geldiğini gösteriyordu. Wilson, Paris Barış Konferansı'na hareket etmeden on gün önce (7 Şubat 1919'da) Temsilciler Meclisinde E.C.Little adlı bir milletvekili, Ermeniler lehinde ve Türkler aleyhinde uzunca bir konuşma yaparak Ermeniler'in, Türkler'in idaresinden kurtarılmasını, bunların Amerika tarafından himaye edilmesini istemişti.

¹⁶ a.g.e., s. 28-29-30.

¹⁷ Harry Howard, a.g.e, s. 23.

¹⁸ Harry Howard, a.g.e., s. 24.

¹⁹ Paul Helmreich, a.g.e., s. 306-307.

²⁰ Winston Churchill, *The World Crisis The Aftermath*, London 1929, s. 374-37.

Wilson, Barış Konferansına gelince Boğazlar projesi gibi Ermenistan'ın bir manda altında bulundurulması fikri de tasvip gördü. Wilson'un düşüncesine göre Milletler Cemiyeti mandası altında bulundurulacak olan Ermenistan şu bölgeleri ihtiva ediyordu:

"Ermeniler Van gölünün kuzeyinde küçük bir sahada, Kars ve Erivan'dan maada her yerde azınlıktadırlar. Nüfusun % 30 ve 35-den fazlasını meydana getirmezler. Ermenilerin binlercesi sürülmüş, katledilmiş ve tabiat felâketlerine uğramış, bundan dolayı nüfusları azalmıştır. Aynı zamanda onlar beynelmilel entrikalara da hedef olmuşlardır. Haritada görülen hudutlar tabii hudutlardır. Bu hudutlar arasında kurulacak Ermenistan'a iktisadi hayatları için Karadeniz ve Akdeniz'de olmak üzere iki çıkış noktası verilmelidir.

Ahlat, Kars, Erivan ve Kilikya Ermeni bölgesidir. Ayrıca Ermenilerin bir avantajı da Trabzon'un kendilerine verilmesi ile oradaki Rumlarla birleşerek çoğunluğu teşkil etmesidir."²¹

Görüldüğü gibi Trabzon'u da içine alan büyük bir Ermenistan özellikle Amerikan mandası altına alınarak önemli bir imtiyaz bölgesi ele geçirilmek isteniyordu. Aslında bu durum Wilson'un kendi tespit ettiği prensiplere de aykırı bir durum arz ediyordu. Wilson çoğunluk esasına dayanmasını istediği savaş sonrası düzenlemelere yine kendi çizdiği zorlama sınırlarla ters düşüyordu. Bir taraftan da Trabzon bölgesine Amerikan Yardımları Teşkilâtı ve Amerikan Konsolosluğu kanalıyla Ermeni nüfusu kaydırması yapıyordu. Bundan amaç bölgede nüfus yoğunluğu ile birlikte baskı gruplarının oluşturulmasıydı²². Amerikan kamuoyu da Ermenistan mandası konusunda harekete geçiriliyordu. Bunlardan en önemlisi İstanbul Robert Koleji Müdürü Dr. Gates'in Barış Konferansına gönderdiği mektupdur. Gates bu mektubunda, Ermeniler ve Rumlarla birlikte kötü idare edilen Türklerin de kurtarılması gerektiğini belirtiyordu²³.

Paris Barış Konferansı'nda görevle Türkiye'ye tahkik için gönderilen Charles Orane ve Churchill King heyeti de konferansa bir rapor sunarak, Türkiye'de yapmış oldukları araştırmalardan sonra edindikleri kanaata

²¹ Mine Erol, Türkiye'de Amerikan Mandası Meselesi 1919-1920, Giresun 1972, s. 18.

²² Tevfik Bıyıklıoğlu, Mondros Mütarekesi ve Tatbikatı, Ankara, 1962 s. 173.

²³ Mine Erol (Sümer), "Robert Koleji Müdürü Dr. Gates'in Paris Sulh Konferansı Dolayısıyla Gönderdiği Bir Mektup" A.Ü.D.T.C.F., Tarih Araştırmaları Dergisi c. II, sayı: 2-3.

göre A.B.D'nin yalnızca İstanbul ve Ermenistan değil Suriye ve Filistin de dahil olmak üzere bütün imparatorluk topraklarını kapsayacak bir manda yönetimi kurulumasının uygun olacağını belirtiyorlardı²⁴.

Ermenistan'ın A.B.D. tarafından manda yönetimine alınmasını daha çok üzerlerinden maddî ve ekonomik sorunların kalkacağı gerekçesiyle İngiltere ve Fransa istemekteydi. Aslında Amerika da bu problemlili bölgeye pek el atmak istemiyordu²⁵. Fakat Amerika kendileri için Ermenistan'ın atlama taşı olacak bir yerde bulunmasını istiyordu²⁶. İşte bu yüzden Amerika sadece hissi yakınlıktan ve kamuoyu baskısından değil, yeni oluşacak bir dünyada iyi bir ekonomik çıkar kapma isteğinden Ermenistan'ın himayesi konusuna büyük önem vermiştir²⁷.

A.B.D.'leri bir Ermeni Devletini ve onun manda yönetimini menfaatlerine ve prensiplerine daha uygun gördüğünden bölgede başka bir gücün varlığını istemiyordu. Özellikle de İngilizlerin arka çıktığı Kürdistan konusunda A.B.D'leri, Ermenileri, tehdit eden güçlerden birisinin kürt gurupları olduğuna inanıyordu²⁸. Ancak buna rağmen Ermenistan sınırına dahil edileceklerin dışında Doğu Anadolu'daki dört vilayetin bir Kürt devleti olarak İngilizlerin himayesine bırakılmasına ses çıkarmadı²⁹.

İngilizlerin himayesinde bir "Kürdistan"a ses çıkarmayan Amerika'ya, Sevr Andlaşmasında Ermenistan'a özerklik tanınması ile atlama taşı olacak bu yerde hâkimiyet imkânı sağlanmıştır³⁰.

C. Fransız Politikası

Mondros Mütarekesi'nden sonra Fransız birlikleri Kilikya bölgesini işgale başladıklarında kendilerine 3 Ermeni taburundan oluşan bir güçle yardımda bulunuldu. Fransız Georges Picot "Suriye ve Ermenistan Yüksek Komiseri" unvanı ile Kilikya'ya geldi³¹. Mersin, Antep, Maraş, Urfa, Tarsus, Adana ve Pozantı bölgeleri Ermeni intikam birlikleri ile tamamen işgal edildi³².

²⁴ Osman Ulugay, Amerikan Basınında Türk Kurtuluş Savaşı, İstanbul, 1971, s. 52.

²⁵ Paul Helmreich, a.g.e., s. 201.

²⁶ Winston Churchill, a.g.e., s. 374.

²⁷ J.de Novo, a.g.e., s.127.

²⁸ Erol Ulubelen, İngiliz Gizli Belgelerinde Türkiye, İst, 1982 s. 182-196.

²⁹ a.g.e., s. 196.

³⁰ Winston Churchill, a.g.e., s. 374.

³¹ Yahya Akyüz, Türk Kurtuluş Savaşı ve Fransız Kamuoyu 1919-1922 Ankara 1988, s. 179.

³² Ali Kemal Meram, Belgelerle Türk-İngiliz İlişkileri Tarihi, İstanbul, 1969, s. 231.

Ermeniler'den oluşan bu birliğin temeli Fransız Başbakanı Briand tarafından 1916'larda atılmıştı. Ermeni Alayı dünyanın dört bir tarafından gelen 5-6 bin Ermeni gönüllüsünden oluşuyordu. Fransa böyle bir olayı Ermenileri Kilikya'nın kurtuluşuna iştirak ettirmek ve böylece onların milli emellerinin gerçekleşmesi için yeni deliller ve destekler sağlamak maksadıyla olaya dahil ediyorlardı. Ermeni gönüllüleri Fransız bayrağı ve üniforması ile Türkler'e karşı çarpışıyorlardı. Ayrıca Fransızlar idari işlerde ve memur, polis, demiryolları, posta vs. gibi hizmetlere Ermeniler'i atamışlardı³³.

Kısacası Fransa, Mondros Mütarekesinden sonra Paris Barış Konferansı süresince Kilikya'da-Fransız Generali Gourad'un deyimiyile-"Ermeni politikası" izlemişti³⁴.

King-Crane Komisyonu Paris Barış Konferansı'na verdiği raporda Kilikya'nın da Ermenistan'a bağlanmasını istemişti³⁵. Fransızlar İngilizler gibi Trabzon'dan Kilikya'ya uzanan, Ermenilerin devlet isteklerini pek gerçekçi bulmuyorlar bu yüzden bölgenin A.B.D.'leri mandasına alınmasını istiyorlardı³⁶.

Clemenceau Ermenilerin bir Cumhuriyet olmasını, hatta ne istiyorlarsa verilmesini desteklemekle beraber aslında bu konuda tek başına bir taahhüde girmek istemiyordu. Bundan dolayı Fransa, İngiltere ve İtalya ile birlikte uluslararası bir fon oluşturmaya çalışıyordu. Bu konuda kendi yardımlarının yetmeyeceği, başka devletlerin de katılması isteniyordu³⁷. Ancak asıl amaçları ise A.B.D.'lerinin yardımının sağlanmasıydı.

Clemenceau, Kilikya üzerinden Ermenistan'a ancak 12 bin Fransız askeri gönderebileceğini bildirince, A.B.D. Başkanı Wilson Ermenistan mandasını üzerine almayı kabul etti³⁸. Fransız Dışişleri Bakanı Polk, Fransa'nın Ermenistan'a yardımını "Anadolu'ya bir çeşit adım atma" olarak nitelendiriyordu³⁹.

11 Ağustos 1919'da Balfour memorumuna göre İngiltere Ermeniler'i koruma sorumluluğunu üzerine alan Fransız birliklerinin Ermenis-

³³ Yahya Akyüz, a.g.e., s. 181.

³⁴ a.g.e., s. 180.

³⁵ Laurance Evans, a.g.e., s. 154.

³⁶ Paul Helmreich, a.g.e., s. 201.

³⁷ a.g.e., s. 203.

³⁸ Ömer Kürkçüoğlu, a.g.e., s. 65.

³⁹ Laurance Evans, a.g.e., s. 183.

tan'a gönderilmesini kabul etmiştir. L.George bu Memerandumu 13 Eylül'de özel bir buluşmada Clemenceau'ya sundu⁴⁰. Amerikan senatosunda aynı tarihlerde Ermenistan'a Fransız birlikleriyle veya müstakil olarak Amerikan birlikleri gönderilmesi gündeme getirildi. Bu öneri kabul edilmemesine rağmen Amerikan Ermenilerine Ermeni ordusuna katılma izni verildi. Bu arada Fransızlar Kilikya'da Maraş, Urfa ve Antep'e doğru ülke içine girmeye başlamıştı. Fransız birlikleri içindeki askerlerin çoğu "Doğu Lejyonu"na katılan Ermeniler'di⁴¹.

Ancak güneydeki Türk direnişi ve Millî Mücadele hareketinin başarıya ulaşmaya başlaması Fransız birliklerini tehdit eder hâle geldi. Öte yandan İngilizler, Paris Barış Konferansı boyunca ve Sevr Andlaşmasının etkisiyle Fransızları yeni arayışlar içine itti. Sevr'de Fransa'ya beklentisinden daha küçük ve önemsiz bölgelerde imtiyazlar verilmesi Fransız kamuoyunda olumsuz etkiler yaptı. Bu durum Fransızları ister istemez Türk Milliyetçileri ile irtibat kurma yollarını aramaya ve kendileri için makul anlaşmalar yapmaya sevk etti.

ç. Ermeni Faaliyetleri

Ermeniler Mondros Mütarekesinden sonra Paris'teki Barış Konferansı'na üç propaganda heyeti gönderdiler. Bunlar Bogos Nubar Paşa'nın "Avrupa Millî Ermeni Delegasyonu" başkanlığında "Ermeni Cumhuriyeti Delegasyonu" ve Ermeni Patriği Terzian'ın başkanlığında din adamlarından kurulmuş bir delegasyondur⁴².

Öte yandan Ermeniler'in isteklerini ve meselelerini ortak bir duyguyla dünya kamuoyuna duyurmak maksadıyla Ermeni Matbuat Cemiyeti kuruldu⁴³. Eski Patrik Zaven Efendi de Osmanlı İmparatorluğu içinde ve dışında çeşitli faaliyetlerde bulunarak Ermenilerin Barış Konferansında, önemli tavizler almasına çalıştı. Ermeni temsilcileri tarafından Paris ve Londra'da çeşitli görüşmeler yapıldı⁴⁴. 24 Şubat 1919 tarihinde Paris'te Ermeni Birliği Kongresi toplandı ve bu toplantı iki ay sürdü⁴⁵.

⁴⁰ a.g.e., s. 215.

⁴¹ a.g.e., s. 259.

⁴² Yahya Akyüz, a.g.e., s. 126.

⁴³ Mehmet Ali Ayni, Milliyetçilik, İstanbul 1943, s. 360.

⁴⁴ a.g.e., s. 362.

⁴⁵ Esat Uras, a.g.e., s. 657.

26 Şubat'ta iki Ermeni delegesi Bogos Nubar ve Aharonian konsey önünde isteklerini ayrı ayrı açıkladılar. Ermenilerin devlet kurmak istedikleri bölgeler şu şekilde konseye açıklandı.

- 1 — Kilis ile Kozan, Cebel-Bereket, Adana ve İskenderun'u içine alan Maraş Sancağı,
- 2 — Erzurum, Bitlis, Van, Diyarbakır, Harput, Sivas vilayetleri ile Karadeniz'e açılan bir kapı olması için Trabzon'un birleşmesi.
- 3 — Erivan Tiflis'in güneyi, Elizabetpol (Gence) ve Ardahan'ın kuzeyi hariç Kars'ı içine alan Kafkas Ermeni Cumhuriyeti.

Bu yöreler Türkiye'den ayrılacak ve yirmi yıllık bir süre için manda altına alınacaktı⁴⁶.

Ermeniler isteklerini gazeteler, broşürler, kitaplar, dostluk ve yardım cemiyetleri ve Paris, Marsilya gibi kendi topluluklarının da kalabalık olduğu büyük merkezlerde düzenledikleri konferanslarla, Yunan propagandası ile işbirliği yaparak kamuoyuna duyurmaya, benimsetmeye uğraştılar⁴⁷.

A.B.D'nde ise bir Ermeni gönüllü ordusunun oluşturulması ve Ermenistan'a yardım konusunda "Yakın Doğu Yardım Teşkilatı", Ermeni cemiyetler tarafından destekleniyordu⁴⁸. Kilikya'daki Fransız kuvvetlerine de Ermeni Cemiyetleri kanalıyla askerî destek veriliyordu⁴⁹. Böylece kurmaya çalıştıkları Kilikya'yı da içine alan Büyük Ermenistan'ın gerçekleşmesine çalışıyorlardı. Ermenilerin Paris'teki siyasî mücadeleleri sürerken, Amerikan kamuoyu da Ermeniler yönünde etkileniyor, "doğu lejyonu"nun Ermeni güçlerince desteklenmesi sağlanmaya çalışılıyordu.

Diğer yandan da kendilerine karşı sürekli bir tehdit olduklarına inandıkları Kürtlerle irtibat ve anlaşma sağlanıyordu. 20 Kasım 1919'da Barış Konferansına, Ermeni Millî Delegasyonu Başkanı Bogos Nubar, Ermenistan Cumhuriyet Delegasyon Başkan Vekili Dr. H. Ohancıyan ve Kürt Millî Delegasyonu Başkanı Şerif Paşa imzasıyla "Birleşik Bağımsız Ermenistan ve Bağımsız Kürdistan" konusunda bir öneri sundular⁵⁰. Böylece

⁴⁶ Harry Howard, a.g.e., s. 40.

⁴⁷ Yahya Akyüz, a.g.e., s. 129.

⁴⁸ Tevfik Bıyıklıoğlu, a.g.e., s. 173.

⁴⁹ Yahya Akyüz, a.g.e., s. 181.

⁵⁰ Garo Sasuni, Kürt Ulusal Hareketleri ve Ermeni-Kürt İlişkileri, Stockholm 1986, s. 165.

müttefik güçlere ortak ve anlaşmış bir şekilde hareket ettikleri intibai veril-mek isteniyordu.

A.B.D. Fransa ve Yunanistan'ın desteğini sağlayan Ermeniler, Kürt gruplarıyla da bir takım müşterek konularda anlaşmışlardı.

İngilizleri de yanına çeken Ermeniler yine İngilizlerin yardımıyla bir Amerikan manda yönetimine doğru yönlendiriliyorlardı. Ermeni örgütleri İngilizlerin tam desteğini elde etmek amacıyla çeşitli senaryolar düzenliyorlardı. Mart 1920'de İstanbul İngilizler tarafından işgal edildiğinde, İngiliz askerlerinin geçtiği yollara dizdirilen çok sayıdaki Ermeni çocuklarına İngiliz Millî Marşı söylettirilmiştir. 19 Nisan 1920'de İngiliz Dışişleri Bakanlığına Amerika Ermeni Ulusal Birliğinden gönderilen bir telgrafta, Kilikya'ya 5 veya 10 bin gönüllü yollamaya hazır oldukları, kendilerine yardım edilmesi istenmekteydi⁵¹.

Ermeni istekleri büyük oranda kabul görmekle beraber Sevr Anlaşma-sında kendilerine Wilson'un sınırlarını çizeceği bir bölgede özerk yönetim hakkı tanındı.

Churchill, Ermenilere gösterilen ilgi konusunda müttefikleri eleştir-mektedir. Churchill "Ermenilerin ihanetleri belirtilmemişken, bütün barış konferansı boyunca Türkiye çok acımasız olarak eleştirilip kararlar değişti-rilmiştir. Adalet ters yöne işletilmiştir" demektedir⁵².

Ermenilerin isteklerini elde etmeleri durumunda birçok devletin men-faati olacağının düşünülmesinden başka, Ermeni örgütlerinin de önemli etkisi ve payı olmuştur.

d. Kürt Cemiyetlerinin Faaliyetleri

Kürt meselesine özellikle İngiltere önem veriyordu. Bunun için de Kürt unsurlarıyla irtibat tesis ediyorlar ve cemiyetlerin kurulmasını sağli-yorlardı. Bu cemiyetlerden en önemlisi de Seyid Abdülkadirin Liderliğin-deki "Kürdistan Teâli Cemiyeti" idi. Bu cemiyet kendilerine özerklik geti-rebileceği düşüncesiyle Wilson Prensiplerinin Kürtler için de uygulanması-nı istedi⁵³.

⁵¹ Ömer Kürkçüoğlu, a.g.e., s. 65.

⁵² Winston Churchill, a.g.e., s. 368.

⁵³ Erol Ulubelen, a.g.e., s. 194.

⁵⁴ Harry Howard, Turkey the Straits on U.S Policy, London, 1974, s. 220.

Paris Barış Konferansı'nda 30 Ocak 1919 tarihinde Türkiye'den ayrılacak topraklara İngiltere tarafından "Kürdistan" da dahil edildi⁵⁴. Bunun üzerine İstanbul'da ve Anadolu'da yoğun bir Kürt propagandası oldu.

Paris'te ise Osmanlı Liberal Türkler temsilcisi olarak bulunan Şerif Paşa birden Kürt temsilcisi sıfatıyla Konferansı, Kürdistan diye bir meselelerin varlığına ikna etmeye çalıştı⁵⁵. Öte yandan Binbaşı Noel Anadolu'da Kürt halkının kendi kendini yönetip yönetmeyeceği kadar vasıflı olup olmadığını araştırmak amacıyla İngilizler tarafından görevlendirildi. Kürtler arasında bölücü duyguları körükledi⁵⁶. Noel bir Kürdistan ve Ermenistan haritası çizmeye çalıştı.

Barış Konferansı için bu faaliyetler sürerken Konferansta anlaşmayı sağladıkları intibamı vermek amacıyla Kürt temsilcisi sıfatıyla Şerif Paşa ile Ermeni delegeleri arasında bir mutabakat sağlandı. "Birleşik Bağımsız Ermenistan ve Bağımsız Kürdistan" konusunda ortak bildiri yayınladılar. 20 Kasım 1919'da Konferansa önerge olarak sundular⁵⁷.

İngilizler Kürt meselesinin çözümünün İstanbul Hükümetinde olduğu düşüncesiyle Sadrazam Damat Ferit Paşa ile irtibat kurdular. 16 Nisan 1920'de Amiral de Robeck İngiltere Dışişleri Başkanlığına gönderdiği bir yazıda Damat Ferit Paşa'nın kendisine, Kürt lideri Seyit Abdülkadir'in, Türk Milliyetçilerine saldırmaya hazır olduğunu söylediğini belirtti. Amiral, Barış Konferansı'ndaki isteklere dayanarak bu plâna destek verilmesini istedi. Fakat Paşa ile yapılan 26 Temmuz'daki ikinci bir görüşmede Paşa'nın görüşünde ısrar ederek, Kürt liderlerin Bolşevik unsurun Kürdistan'a girmesine karşı olduklarını bu nedenle Mustafa Kemal'e karşı çıkmaya hazır bulduklarını belirttiğini tekrarladı. İngiliz Dışişleri Bakanlığı bu durum üzerine Amerika'dan 31 Temmuz 1920'de Sadrazamla "hiç olmazsa şimdilik kaydıyla bu tasarıya taraftar olunmadığının belirtilmesi" istendi⁵⁸.

Kürt liderlerinden bir kısmının Wilson tarafından Ermenistanla ilgili olarak çizilen haritaya razı olmamaları⁵⁹, Ermeni mandası isteyenlerle özerk Kürdistanı isteyenler arasında bir takım sürtüşmeler meydana getirdi.

⁵⁵ Garo Sasuni, a.g.e., s. 163-167.

⁵⁶ Paul Helmreich, a.g.e., s. 204.

⁵⁷ Garo Sasuni, a.g.e., s. 165.

⁵⁸ Ömer Kürkçüoğlu, a.g.e., s. 67.

⁵⁹ M.Nuri Dersimi, Kürdistan Tarihinde Dersim, Halep 1952, s. 121.

Ancak Sevr Andlaşmasıyla Kürdistan'a bağımsızlık verildi. Mezopotamya ve İran'daki durumlarının güvenliğini sağlamaya çalışan İngiltere, Türkiye'yi güçsüz tutmak istiyordu⁶⁰. Amerika'nın bulunduğu bir bölgeyi Ermenistan olarak tespit etmesi⁶¹ Türk millî hareketinin daha canlı ve kararlı bir şekilde tepkisini çekti. Ermeniler'e karşı Türk milliyetçileri ile Kürt aşiretleri ortak tavır aldılar.

SONUÇ:

Mondros Mütarekesi'nden sonra Türkiye işgal edilmeye ve müttefiklerin nüfuz bölgelerinde tam hâkimiyet sağlanılmaya çalışılmıştır. Savaş sonrasında kurulacak yeni dünyada imtiyaz ve mefaat bölgeleri elde etmeye çalışan İngiltere, Fransa ve A.B.D. hem bir takım grupları etkilemişler hem de o gruplar tarafından etkilenmişlerdir.

Bunların başında İngiltere'nin kendi doğu güvenliğini sağlamak amacıyla Rusya, Türkiye ve İran arasında tampon bölgelerin yaratılması düşüncesi gelir. İngiltere bu maksatla Amerika'nın mandaterliğinde bir Ermenistan ve kendi güdümünde bir Kürdistanı gerçekleştirmeye çalışıyordu.

Fransa ise İngiltere'den geri kalmak istemiyordu. Fransızlar, İngilizler'in daha fazla bölgeleri ele geçirerek kendilerini etkisiz hale getirebilecekleri düşüncesiyle emperyalizm mücadelesinde önemli bir yer kapmak istiyordu. Dünya dengesinde Almanya'ya karşı kendi güvenliğini hedef alıyor, İngiltere'ye karşı ise ekonomik mücadeleler veriyordu. Bu yüzden İngiltere ile sürtüşmeler olmasına rağmen imtiyaz ve menfaat bölgelerinin elde edilmesinde ortak hareket ediyorlardı.

Amerika ise Wilson Prensipleri ile dünya siyasetine yeniden girmişti. Savaş sonrası kurulacak dünyada önemli bir pazar kapmak isteyen A.B.D. bunu da Ermenistan mandaterliği ile sağlamaya çalışıyordu. Böylece "Açık Kapı" siyasetini savunan Amerika, ekonomik ve ticari olarak Ortadoğu'ya açılma imkânını bulabilecekti. Bu da Ermenistan'ın atlama taşı olarak kullanılmasıyla mümkün görülüyordu.

Yunanistan, İtalya, Ermeniler ve Kürt grupları da kendi memfaatlerine uygun gelecek her türlü çözüm için büyük bir faaliyet içindeydiler. İşte

⁶⁰ Laurance Evans, a.g.e., s. 276.

⁶¹ a.g.e., s. 278.

Paris Barış Konferansı boyunca bu istek ve düşünceler etkili oldu. Uzun müzakereler ve mücadeleler sonucu tespit edilen ilkeler Sevr'de şekillendi.

Ancak Türk Millî Mücadelesi bütün bu plânları, projeleri, prensipleri, oyunları, açık ve gizli anlaşmaları yırtıp attı. Bütün mücadelelerine rağmen yıllar boyu Türkiye'yi parçalayıp bölmek ve etkisiz hale getirmek isteyen emperyalist güçler yeni bir Türk devletinin kurulmasına engel olmadılar.

BİBLİYOGRAFYA

- AKŞİN, ABDÜLAHAT; Atatürk'ün Dış Politika İlkeleri ve Diplomasisi c.I İstanbul 1966.
- AKYÜZ, YAHYA; Türk Kurtuluş Savaşı ve Fransız Kamuoyu (1919-1922), Ankara 1988.
- ALTUĞ, YILMAZ; Türk Devrim Tarihi Dersleri, İstanbul 1980.
- ARMAOĞLU, FAHİR; 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi, Ankara 1987.
- AVCIOĞLU, DOĞAN; Milli Kurtuluş Tarihi (1838'den 1995'e) İstanbul 1981.
- AYNI, MEHMET ALİ; Milliyetçilik, İstanbul 1943.
- BIYIKLIOĞLU, TEVFİK; Mondros Mütarekesi ve Tatbikatı, Ankara 1962.
- CHURCHİLL, WINSTON; The World Crisis The After Math, London 1929.
- DERSİMİ, M. NURİ; Kürdistan Tarihinde Dersim, Halep 1952.
- EROL, MİNE (SÜMER); "Robert Koleji Müdürü Dr. Gates'in Paris Sulh Konferansı Dolayısı ile Gönderdiği Bir Mektup" A.Ü.DTCF. Tarih Araştırmaları Dergisi c.II. sayı: 2-3.
- _____; Türkiye'de Amerikan Mandası Meselesi, Giresun 1972.
- EVANS, LAURANCE; Türkiye'nin Paylaşılması (1914-1924) Çev: T.Alanay, İstanbul 1971.
- GORDON, LELAND JAMES; American Relations with Turkey Philadelphia 1932.
- HELMREICH, PAUL; C, From Paris To Sevres, Columbus 1974.
- HOWARD, HARRY; The Partition of Turkey (bir kısmını çeviren, Müge Yılmaz B.T.T.D. sayı 35-36, 1970.
- _____; Turkey The Starits on U.S Policy, London 1974.
- KÜRKÇÜOĞLU, ÖMER; Türk İngiliz İlişkileri (1919-1926) Ankara 1978.
- LONGRISS, S. HEMSLEY; Oil The Middle East Its Discovery and Development, Oxford University Press, London 1961.
- MERAM, ALİ KEMAL; Belgelerle Türk-İngiliz İlişkileri Tarihi, İstanbul 1969.

NOVO, JOHN DE; American Interests and Policies in the Middle East (1900-1939) Minneapolis 1963.

SASUNI, GARO; Kürt Ulusal Hareketleri ve Ermeni Kürt İlişkileri, Stockholm 1986.

SONYEL, SALAHİ R; Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika I, Ankara 1973.

TEMPERLEY, H.W.V; A History of the Peace Conference of Paris Vol: VI London 1924.

ULUBELEN EROL; İngiliz Gizli Belgelerinde Türkiye, İstanbul 1982.

ULUGAY, OSMAN; Amerikan Basınında Türk Kurtuluş Savaşı, İstanbul 1971.

URAS, ESAT; Tarihte Ermeniler ve Ermeni Meselesi, İstanbul 1987.